

Předmluva

Kniha, kterou právě dostává čtenář do ruky, navazuje volně na kolektivní monografii s názvem „Mezi Vídní a Cařihradem“, kterou vydalo nakladatelství Vyšehrad před deseti lety.¹ Bylo by možné nazvat ji tedy „Mezi Vídní a Cařihradem II.“, byť takový titul by byl poněkud zavádějící, protože v meziválečném období již ani Vídeň ani Cařihrad na poměry na Balkáně neměly vliv. Nazvali jsme ji proto „Mezi Terstem a Istanbulem“, protože právě v tomto zeměpisném prostoru se po 1. světové válce odehrávaly přeměny balkánských národů, jejich vzájemné konflikty a také vznik národů nových, jako jsou Makedonci, Bosňáci či Moldavci. Záměna Cařihradu za Istanbul v názvu má rovněž svůj smysl: ukazuje přeměnu teokratické mnohonárodnostní osmanské říše v moderní turecký národní stát v důsledku kemalistické revoluce.

Tato kniha je výsledkem česko-bulharské spolupráce, konkrétně výsledkem dohody mezi Masarykovým ústavem a archívem Akademie věd České republiky (MÚA AV ČR) v Praze a Ústavem pro balkanistiku s centrem pro trakologii „Alexander Foll“ při Bulharské akademii věd v Sofii. Mezi autory jsou nicméně i pracovníci jiných vědeckých ústavů a institucí. Za vědeckou správnost svého příspěvku zodpovídají sami autoři. Interpretace určitých událostí a jevů se proto u různých autorů nemusí nutně shodovat.

Při sestavování této knihy se vyskytly určité problémy technického rázu, pokud jde o psaní vlastních a zeměpisných jmen. Vlastní jména v jazycích používajících latinku jsou psána tak, jak se píše v originále, vyjma případů, kdy se v českém prostředí tradičně používá počeštěná forma jména. Variabilní nebo původní forma je v takovém případě uvedena v závorce. Bulharská hláska *ъ* (velký jer, vyslovovaná jako krátké hrdelní *e*) je přepisována rumunským znakem *ă*. Vlastní jména, psaná cyrilicí (případně jména a slova psaná řeckou alfavitou), jsou přepisována do latinky podle zásad stanovených Pravidly českého pravopisu. Výjimku tvoří jména bulharských spoluautorů této knihy v názvech jednotlivých kapitol, u kterých na jejich vlastní výslovnou žádost byla při přepisu použita nikoliv česká, ale anglická transkripce, která se dnes v Bulharsku používá (tj. Румяна Прешленова je přepsáno jako Roumiana Preshlenova místo českého přepisu Rumjana Prešlenova). Křestní jména panovníků v souladu s českou tradicí počešťujeme (píšeme tedy Alexandr I., nikoliv Aleksandar). Zeměpisné názvy jsou psány tak, jak se píše v originále, pokud neexistuje běžně požívaný český název. Existují-li pro místo v různých jazycích odlišné názvy, jsou variabilní názvy uvedeny v závorce.

Příspěvky jednotlivých autorů jsou původní, při překladech bulharských textů byly provedeny drobné jazykové a stylistické úpravy mající za cíl lepší srozumitelnost textu

Recenzovali:
prof. Dr. Ivan Ilčev
PhDr. Ondřej Vojtěchovský, PhD.
prof. Dr. Novica Veljanovsky

Copyright © Jan Rychlík, Boris Moskovič, Jan Pelikán, Ladislav Hladký,
Miroslav Kouba, František Šístek, Marijana Stamova, Bobi Bobev,
Aneta Mihaylova, Roumiana Preshlenova, Yura Konstantinova,
Kalina Peeva, 2020
Translation © Jana Georgievová, Jana Klimešová, Milena Příkrylová, 2020

ISBN 978-80-7601-252-3

¹ Jan Rychlík a kol.: *Mezi Vídní a Cařihradem* 1. Utváření balkánských národů. Praha: Vyšehrad, 2009.

u českých a slovenských čtenářů. Příspěvky bulharských autorů vyšly také v originále v sofijském nakladatelství Paradigma pod názvem „Masky dolů. Nacionalismus na Balkáně ve 20. století“.¹

Autoři této knihy vyjadřují tímto poděkování nakladatelství Vyšehrad za vydání této knihy. Současně děkují recenzentům textu prof. Dr. Ivanovi Ilčevovi z Historické fakulty Univerzity Sv. Klimenta Ochridského v Sofii, prof. Dr. Novicovi Veljanovskému, emeritnímu profesorovi Pedagogické fakulty Univerzity Sv. Cyrila a Metoděje v Skopji a externímu profesorovi Univerzity Sv. Klimenta Ochridského v Bitole a PhDr. Ondřeji Vojtěchovskému, PhD. z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze za cenné připomínky.

Úvod

Jan Rychlík

BALKÁN V RETROSPEKTIVĚ DVACÁTÉHO STOLETÍ

Před 1. světovou válkou se na Balkáně utvořila většina moderních národů, které tam dnes známe: Srbové, Chorvati, Slovinci, Rumuni, Bulhaři, Řekové, Turci, Albánci. S výjimkou Chorvatů a Slovinců si všechny vytvořily už v této době své národní státy. Tento proces byl v zásadě ukončen první balkánskou válkou v roce 1912, kdy vznikla Albánie a kdy se osmanská říše, zmítaná po mladoturecké revoluci vnitřními spory, definitivně stáhla z evropského kontinentu. Současně se ale vyhrtily vztahy mezi balkánskými státy, které se nemohly dohodnout jednak o rozdělení kořisti po „umírajícím muži na Bosporu“, jednak o vzájemných hranicích, které – s ohledem na národnostní promíšenost obyvatelstva – nebylo zpravidla možné stanovit podle etnických kritérií. Výsledkem byla nejprve druhá balkánská válka v roce 1913 a potom 1. světová válka v letech 1914–1918.

V důsledku světové války zanikly tři velké monarchie (osmanská, ruská, habsburská) a na jejich troskách vznikly nové státy. Nový pořádek v Evropě určoval systém mírových smluv, označovaný později podle místa konání mírové konference a rovněž místa, kde byla podepsána 28. června 1919 mírová smlouva s poraženým Německem, jako „versailský“. Na straně vítězů stálo na Balkáně Srbsko, Rumunsko a Řecko, na straně poražených Bulharsko a Turecko, které vzniklo ze zbytku osmanské říše. Srbsko se stalo jádrem nového státu – Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (Království SHS), od státního převratu v roce 1929 oficiálně nazývaného Jugoslávií. Tento stát získal rozsáhlá území někdejšího Rakouska-Uherska: autonomní (tzv. banské Chorvatsko), Dalmácii, Bosnu – Hercegovinu, Vojvodinu (včetně Sremu, Báčky a části Banátu), Mezimuří a jižní Štýrsko. Rumunsko získalo od Rakouska-Uherska Sedmihradsko a Bukovinu, ale současně také od fakticky rovněž poraženého Ruska Bačky Besarábii, tedy území zahrnující dnešní republiku Moldova a část Ukrajiny. Rumunsko jako jediné tak realizovalo všechny své národní ambice, a to na úkor obou ve světové válce válčících stran. Vzniklo „Velké Rumunsko“ (*România Mare*), sen několika rumunských generací. Řecko získalo egejskou Makedonii, celé thrácké pobřeží, a na úkor Turecka zbytek Thrákie, řadu ostrovů v Egejském moři, a navíc město Smyrna (dnešní turecký Izmir) s okolím na maloasijském pobřeží.

Na straně poražených nastal „pláč a skřípění zubů“. Mírovou smlouvou v Neuilly-sur-Seine z 27. listopadu 1919 ztratilo Bulharsko definitivně Vardarskou Makedonii (dnešní republika Severní Makedonie) a oblasti kolem měst Pirost, Bosilegrad a Strumica ve prospěch Království SHS, egejskou Makedonii a egejskou Thrákií (a tím i přístup k Egejskému moři) ve prospěch Řecka a Jižní Dobrudžu ve prospěch

¹ Маски долу! Национализъмът на Балканите през XX век. София, Издателство „Парадигма“, 2018.

Země Balkánu v předvečer 1. balkánské války

Rumunska. S neuillským mírem se Bulhaři nikdy vnitřně nevyrovnali, podobně jako se Maďaři nikdy nevyrovnali s mírem podepsaným 4. června 1920 v zámku Velký Trianon, jenž redukoval historické velké Uhry na malé Maďarsko. Nejhuře dopadlo Turecko: mírová smlouva podepsaná 10. srpna 1920 v Sèvres u Paříže jej nejen zbavovala rozsáhlých území, ale vytvářela z něj fakticky loutkový stát závislý na evropských vítězných mocnostech. Tento mír však v důsledku revoluce vedené Mustafou Kemalem, později zvaným Atatürk, odmítlo turecké Národní shromáždění ratifikovat a nikdy nevešel v platnost.

Mnozí lidé se koncem roku 1918, kdy skončila doposud nejstrašnější válka v dějinách, domnívali, že je to válka poslední a nyní nastane ráj na zemi. Lidé se ale měli

brzy přesvědčit, že budoucnost nebude zdaleka tak krásná, jak si představovali. Ukázalo se, že osvobozené národy jsou až příliš ochotny jít si nyní po krku a znovu válčit, tentokrát o kus sporného území. O tom, že by přicházela doba blahobytu pro všechny, se nedalo vůbec mluvit. Majetnější občané měli důvody k obavám: Evropou obcházel přízrak bolševismu. Mnozí příslušníci zejména chudších vrstev, na které především válka dopadla se vši tíhou a krutostí, se domnívali, že jedině přes něj vede cesta ke spasení v podobě sociálně spravedlivého řádu a ráje na zemi.

Na zemi ale nejsou žádné ráje – nikdy zde nebyly a ani nikdy nebudou. Ani úplná národnostní spravedlnost není možná: jednak národy nejsou konstantní veličinou, protože jedny vznikají a druhé zase zanikají, jednak je obyvatelstvo národnostně promíšeno a jednoduše nelze vytvořit národnostně zcela homogenní celky, pokud ovšem takovýto pokus není vázán na nucené přesídlování národnostních skupin. Nadto mnoho národů sice slovně horovalo pro národnostní princip při výstavbě států, ale současně trvalo na historických celcích a často se přitom opíralo o hranice, které již dávno neexistovaly. Např. politici obnoveného polského státu snili v roce 1918 o Polsku z doby před prvním dělením, tedy o hranicích z roku 1772!

Mírová smlouva s Rakouskem, podepsaná v Saint-Germain-en-Laye 10. září 1919, a trianonská smlouva s Maďarskem 4. června 1920 učinily definitivní tečku za existencí Rakouska-Uherska. Na jeho troskách vznikly tři státy, které samy sebe definovaly jako národní: Československo, Polsko a Království SHS. Nadto části území zaniklé monarchie byly pod heslem „národnostního principu“ přiřčleněny k už existujícím státům – Itálii a Rumunsku. Striktně vzato, i vznik Království SHS je možné chápat jako připojení někdejších rakouských jihoslovanských oblastí k Srbsku. Ve skutečnosti žádný z těchto států národním státem nebyl: v případě Polska, Československa i Království SHS šlo ve skutečnosti o zmenšené kopie zaniklého Rakouska-Uherska, které tím pádem zdědily všechny jeho národnostní problémy. Navíc: hovoří-li se běžně o tom, že nové státy měly na svém území početné menšiny, platí to ve skutečnosti jen o Polsku, kde Poláci jako státní národ tvořili zhruba 2/3 obyvatelstva. V Československu a Království SHS (Jugoslávii) byly ve skutečnosti „státní národy“ (československý a jugoslávský) jen uměle vytvořené konstrukty. Žádný z národů obou států netvořil více než polovinu obyvatelstva. Národní státy vlastně vznikly jenom dva – Německé Rakousko, jemuž mírová smlouva zakázala spojení s Německem, a Maďarsko, nevnímané ovšem Maďary jako nový stát, ale jako pokračování Uher. I zde byly ovšem diaspory jinonárodního obyvatelstva, avšak ty nepředstavovaly větší politický problém. Jenže právě v Německu a v Maďarsku nemělo obyvatelstvo z toho, že má svůj „národní stát“, žádnou radost. Němci považovali Rakouskou republiku za „stát, který nikdo nechtl“. Maďaři, považující do té doby za svou vlast celé Uhry, hleděli s úžasem na to, jak se jejich země náhle zmenšila, což celkem pochopitelně považovali (a dodnes považují) za velkou křivdu.

Vznik nového pořádku a především nových, vlastních států uvítali v Československu Češi a Slováci, v Království SHS někdejší rakousko-uherské Srbové, Chorvati a Slovinci, v Polsku Poláci. Důvod k radosti z národního osvobození jistě mohli mít a měli Rumuni v Sedmihradsku a Bukovině, Italové v Tridentu a Terstu. Brzy se ale mělo ukázat, že ani vztahy mezi Čechy a Slováky, a především mezi Srby a Chorvaty nebudou zdaleka bez problémů. Navíc: existence početných menšin činila státy nestabilní. V případě Československa činila „potíže“ německá, polská i maďarská menšina,